
KITEKINTŐ

INTERJÚ JOANNA REGULSKAVAL (An interview with Joanna Regulska)

Joanna Regulska-t, a Rutgers University (New Brunswick, NJ, USA) professzorát nem könnyű megállítani akárcsak egy rövid beszélgetésre is. Úton van az egyetem földrajz tanszéke, nemzetközi programokat szervező hivatala és nőkutató intézete között. Feltéve, ha egyáltalán New Brunswickban tartózkodik, nem pedig szülőhazájában — Lengyelországban — tanít, szervez, kutat. 1978 óta él az Amerikai Egyesült Államokban. Kamatoztatva a különböző társadalmi rendszerekben szerzett tapasztalatait, számos cikket publikált mind a piacgazdaságok, mind a tervgazdaságok urbanizációra gyakorolt hatásáról.

A kelet-közép európai változások nyomán a nemzetközi kutatások valószínűleg ismét előtérbe kerülnek, melynek során elméleti kérdéseket is újra kell gondolni. Ön hogyan foglal állást a 80-as éveknek abban a vitájában, mely a különböző politikai rendszerű országok térfolyamatainak összehasonlíthatóságáról folytat?

A tudósok egy csoportja azt állítja, hogy mivel a szocializmus és a kapitalizmus olyan alapvető dolgokban különbözik, mint a tulajdonviszonyok, az állam szerepe vagy a politikai hatalom megosztása, térfolyamataik sem összevethetők.

Mások szerint nincs akadálya az összehasonlításnak — a különbség lényegében csak időbeli eltérés következménye. Nyugathoz viszonyítva Kelet-Közép Európa urbanizációja pl. csak megkésettiséget mutat, mivel az ipari forradalom itt később ment végbe.

Én az összehasonlíthatóság mellett teszem le a voksomat azzal a megjegyzéssel, hogy az ilyen kutatásokban rendkívül óvatosan kell kezelni a sajátos történelmi, politikai viszonyokat, ill. minden egyes vizsgálatba vont tényezőt. A közelmúltban fejeztük be pl. a decentralizációs folyamatok amerikai, svéd és lengyelországi jellemzőinek feltárását. Első feladatunknak természetesen azt tekintettük, hogy megalkossuk azokat a módszertani kereteket, melyekkel az összehasonlítás elvégezhető. Gondoljunk csak a fogalmak különböző értelmezésére. Klasszikus példa erre az „állami lakás” kategóriája. Mennyire más jelentés húzódik meg e fogalom mögött pl. az USA-ban és Nyugat-Európában! A tőke mozgására és annak a decentralizációra gyakorolt hatására koncentrálva arra a következtetésre jutottunk, hogy bár az eltérő politikai rendszerek más-más módon befolyásolják e folyamatokat, végeredményben maguk a folyamatok rendkívül hasonlóak.

Vajon ez a nemzetközi kutatás motiválta a „Helyi demokrácia Lengyelországban” c. nagyszabású program megalkotását?

Valóban. Ide vezetnek vissza a gyökerek. Ma már érdekesség lehet, hogy amikor 1987-ben szponzorokat kerestünk a kutatás támogatására, egy ízben a következő kérdést szegezték nekünk: „USA, Svédország — rendben van. De Lengyelország...? Miért akarnak a vizsgálatba bevonni egy keleti blokkba tartozó országot? Hiszen ott sosem fog bekövetkezni széleskörű decentralizáció!” És lám, munkánk harmadik évében ez mégis valóra vált. Az önkormányzati reformot Jerzy Regulski szenátor (az édesapám, akit a miniszterelnök bízott meg ezzel a feladattal) és mások indították el. Amikor hozzákezdtek a törvények kidolgozásához, már két évi olyan tapasztalattal rendelkeztek, amelyet épp a fejlett országok decentralizációjának tudományos kutatása során szereztek.

Kutatás és gyakorlat e jól sikerült összefonódása, úgy gondolom, mégis a „Helyi demokrácia Lengyelországban” projektben teljesedik ki igazán. Hogyan sikerült ezt a programot megszerveznie?

1989-ben öt taggal megalakult egy, a helyi demokráciát támogató privát, „non-profit” alapítvány Lengyelországban. Az oktatási rendszer megszervezésével s a lokális intézményhálózat kiépítésével kívántak segítséget nyújtani az önkormányzatoknak. Tizennégy regionális központot hoztak létre a helyi tisztségviselők, hivatalnokok és a lakosság képzésére. Kellő tapasztalat, oktatási anyagok és szakértők híján szükségessé vált a külföldi kapcsolatok megteremtése. A már említett, általunk koordinált nemzetközi kutatás ehhez kiváló kiindulópontot jelentett. Így a lengyel alapítvány és a Rutgers University összefogásából még 1989 őszén megszületett a „Helyi demokrácia Lengyelországban” c. közös program. Számos nagy amerikai alapítványt sikerült megnyernünk szponzornak. Ennek köszönhetően csak az elmúlt évben több mint egy millió dollárt költhettünk terveink megvalósítására.

Gyakran előfordul, hogy az ilyen nemzetközi kapcsolatok egy szűk réteg kiváltságos helyzetét erősítik, s az információk nem jutnak el az érintettekhez. Hogyan tudják elérni, hogy valóban sokak számára hasznosuljon három fő tevékenységük: a gyakorlati képzés, az oktatási segédanyagok és a szakirodalom fejlesztése, valamint a közös kutatás?

A gyakorlati képzés két helyen folyik: az Amerikai Egyesült Államokban és Lengyelországban. Előzetes munka és kritériumrendszer alapján lengyel önkormányzati tisztségviselőket és tudósokat hívunk meg az USA-ba konferenciákra, tanulmányutakra, műhelymunkákra. A Rutgers-en kívül számos egyetem (pl. Harvard University, Johns Hopkins University, University of Maryland) munkatársai mutatják be az amerikai önkormányzati rendszer tapasztalatait. A gyakorlati problémákkal pedig néhány erre kiválasztott önkormányzati hivatalban ismerkedhetnek meg az ösztöndíjasok.

Ezzel párhuzamosan a 14 lengyel regionális képzési központban előadásokat, szemináriumokat, hosszabb-rövidebb kurzusokat szervezünk közigazgatási, helyi gazdaságfejlesztési, szolgáltatási, pénzügyi-finanszírozási, környezetvédelmi témakörökben. Továbbá olyan, kevésbé gyakorlati kérdések kerülnek megvitatásra, mint a helyi demokrácia alapelvei, konfliktuskezelés, állampolgári részvétel. Már több mint 30 ezren bővítették ismereteiket ilyen módon.

Ezen túlmenően az alapítvány megnyitott négy magán „önkormányzati főiskolát” (community college), ami teljesen új kezdeményezés Lengyelországban. E kétéves képzésben részesülő

diákok személyében az eddigieknél sokkal felkészültebb tisztségviselőket kaphatnak az önkormányzatok.

Honnan verbuválódnak a 14 oktatási centrum kurzusainak tanárai?

Az oktatók részben maguk az önkormányzati tisztségviselők: pl. azok az aktív polgármesterek, akik részt vettek az általunk az USA-ban szervezett tanfolyamokon. Az ott szerzett tapasztalataik felhasználásával ők maguk készítenek oktatási anyagokat.

A másik nagy csoportot a programunk iránt érdeklődő amerikai lengyelek alkotják. Ők egyúttal komoly segítséget jelentenek a nyelvi korlátok leküzdésében is. Általában egy hónapra utaznak Lengyelországba, ahol idejüket egy-egy településen, az ott élőkkel együtt munkálkodva töltik el. A tapasztalatcserék korábbi, gondolom Magyarországon is jól ismert rendszere: „megérkezés — hotelszoba elfoglalás — baráti kézfogás — fotók készítése — hazautazás”, többé nem folytatható. A tényleges segítségnyújtáshoz elengedhetetlen a helyi viszonyok, problémák, szükségletek megismerése és megértése.

Ezek szerint az amerikai lengyeleknek fontos szerepet szánnak másik nagy tevékenységi körükben, vagyis az oktatási anyagok fejlesztésében is. Hogyan szervezik meg ezt a munkát?

A programban résztvevő amerikai lengyelek a tényleges igények megismerése után valóban jól használható oktatási segédeszközöket készítenek. Vannak írott anyagaink, videokazettáink, többek között egy tízórás filmünk. Olyan témák szerepelnek ezekben, mint: „Kapcsolat a központi és helyi kormányzat között”, „Közösségi felelősség”, „Állampolgári részvétel”, „Mit jelent a demokrácia?”, „Hogyan tehetjük hasznossá parlamenti képviselőinket a közösség számára?”. Mindezekben a kérdésekben pedig gyakorlati példák sora segíti az eligazodást. Így kíséreljük meg közelhozni a külföldi tapasztalatokat. Az amerikai megoldások változtatás nélküli adaptálása Lengyelországban természetesen nem lehet szándékunk. Ez nem is menne. De a többféle szemlélet megismertetése elkerülhetővé teszi, hogy mindenkinek mindent újra fel kelljen fedeznie.

Mi a szerepük e nemzetközi projektben a tudományos kutatóknak? A már említett amerikai-svéd-lengyel összehasonlító vizsgálaton kívül milyen témákat szponzorálnak?

Több ország olyan kutatóit fogjuk össze, akik a decentralizáció kérdéseivel foglalkoznak. Azt vizsgálják, hogyan oszlik meg a felelősség a központi és a helyi hatalom között; milyen bevételei lehetnek az önkormányzatoknak; hogyan kezelhetők a gazdasági szükségletek és a környezeti követelmények közötti konfliktusok; milyen erőfeszítések születnek a közélet ösztönzésére; milyen intézkedések válhatnak szükségessé a korrekt kisebbségi képviselet biztosítására stb.

Számomra az egyik legizgalmasabb kérdés a hatalom decentralizációja. Vagyis az, hogy hol tart ez a folyamat, melyek a korlátai, milyen küzdelem árán valósítható meg. Lengyelországban ma két tendencia létezik: az egyik a decentralizáció, a másik a felerősödött harc a központosított rendszer fenntartásáért. Szavakban ugyan mindenki az előbbire voksol, a központi hatalommal rendelkezők azonban valójában gátolják a decentralizációt. Ez megmutatkozik a törvényhozásban, a pénzügyi források ellenőrzésében is. Az új föderalizmus elve: hatalmat adni a lokális szintnek, de visszatartani a forrásokat. Ezért azután a helyi szinten nincs igazi hatalom.

A másik fontos kérdés — amivel elméleti szinten kívánok foglalkozni —, hogy Lengyelország, Magyarország és a Cseh-Szlovák Köztársaság sajátos körülményei milyen mértékben

befolyásolták az önkormányzati reformok különbözőségét. Valamennyi kelet-közép európai ország számára azonos tapasztalatokat jelentett-e ebből a szempontból a szocializmus? Ezeknek az országoknak ugyanis nem azonos a történelmi múltja, s ez az, amiért ma eltérő utakat választanak, amiért az önkormányzati reform más-más formát ölt bennük.

Megfogalmazott céljai értelmében a „Helyi demokrácia Lengyelországban” program modellként kíván szolgálni más születő demokráciák, különösen a Balti Köztársaságok, Bulgária, Cseh és Szlovák Köztársaság és Magyarország számára is. Hogyan valósul meg ez az elképzelés?

Segédanyagaink, publikációink természetesen igénybe vehetők, de azokat a magyar viszonyokra kell átalakítani. Információim szerint Magyarországon is megalakult egy, a miénkhez hasonló alapítvány. Rendkívül fontos lenne az egyes országok párbeszéde. A lengyeleknek és a magyaroknak azonban nem csak az amerikaiakkal, hanem egymással is tárgyalniuk kellene. A pénzügyi forrásokért elszigetelten folytatott harc, verseny helyett össze kellene fogniuk, s egységben fellépniük. Én komolyan hiszek a regionális együttműködés fontosságában. Jövőre ezért konferenciát szervezek a térség kutatói számára, hogy kicserélhessük tapasztalatainkat az önkormányzati reform kérdéseiről.

Térjünk más témára. Mint az publikációiból kiderül, az Ön tudományos érdeklődésében fontos helyet kap a nők társadalmi, gazdasági, demográfiai változásokban játszott szerepe is. Elnöke az Amerikai Földrajzi Társaság „Földrajzi megközelítések a nő kutatásban” c. szakcsoportjának, s a témához kapcsolódva tudományos szervező tevékenységet vállal saját egyetemén is. Hogyan tudják elérni, hogy a Rutgers University-n amerikai viszonylatban is kiemelkedő érdeklődés mutatkozik a nők helyzetével foglalkozó kutatások iránt?

Jelentős számban vannak olyan oktatók, akik új szemlélettel kezdték tanítani a diákokat, sőt, új témákban szerveztek előadássorozatokat. Én pl. jelenleg „A nő a városi környezetben” címmel tartok posztgraduális kurzust, ahol geográfus, várostervező, szociológus, politológus hallgatók egyaránt részt vesznek. De van külön nő kutatási tanszéke, nagyszabású tudományos programja is az egyetemnek. 1992 nyarán pl. az IGU kongresszusához kapcsolódva „Fizetett és fizetetlen női munka a változó világ gazdaságában” címmel nemzetközi konferenciát szervezünk New Brunswickban.

Úgy gondolom, nem csak Magyarországon, de az egész Kelet-Közép Európában a társadalomtudományok rendkívül mostohán kezelik a nők társadalmi szerepének vizsgálatát. Miben látja ennek, az amerikaiától olyannyira eltérő helyzetnek az okát?

Ebben a régióban alapvetően paternalista társadalmak éltek. Jött a kommunizmus, és kikiáltott: mától mindannyian egyenlők vagyunk! És megalkotta nő-modelljeit, így a munkásnőt, az aktivista nőt stb. Számos eredmény született persze pl. a nők oktatása, politikai szereplése tekintetében. Mindez azonban nem szerves fejlődés következménye volt, hanem merev struktúráként, kívülről helyezték rá a társadalomra. Ezért aztán most a nők helyzetében bizonyos értelemben visszalépés tapasztalható. Gondoljunk csak a parlamenti választások lengyelországi — vagy akár magyarországi — végeredményére! Természetesen a megválasztott nők aránya jobb, mint az 1920-as, 30-as években volt, de a közvetlen múlt hoz képest jelentős az elmaradás. A társadalomnak újjá kell szerveződnie s tudatosan megvívnia a harcát. Lengyelországban nemrég olyan vitás ügyek rázták fel a közvéleményt, mint az abortusz, a válás, a vallás. A közös érdek fokozatosan csoportokba szervezi a nőket, mert elégedetlenek számos, őket érintő válto-

zással. Lassan egész mozgalom, politikai platform működik, s ezek az asszonyok igénylik a segítséget, így a mi kutatási tapasztalatainkat is.

Melyek azok a tudományos problémák, amelyek a mai viszonyok között a legnagyobb kihívást jelentik az Ön számára?

Rendkívül izgalmas kérdéseket vet fel pl. a nők köztisztviselőkben vállalt szerepe. Én persze mindezt geográfiai szemlélettel vizsgálom. Az érdekel, hogy ebben a politikai közéletben milyen korlátokat jelent a tér. New Jerseyben például nem azt tanulmányoztam, hogy milyen tulajdonságokkal írhatók le a megválasztott nők, hanem azt, hogy mivel jellemezhető az a települési közösség, amely női vezetőket választott. Azt hiszem, a feminista geográfiának nem csak a kutatási eredményeire érdemes odafigyelni. Mi teljesen új témákat vetünk fel, ill. egészen más szemlélettel közelítjük a társadalomföldrajz által eddig vizsgált kérdéseket.

A közeljövőben megpróbálom összekapcsolni eddigi érdeklődési területeimet, így a nőknek a helyi önkormányzatban betöltött szerepével kívánok foglalkozni. Lengyelországban a településekben megválasztott ötezer női tisztviselőből kb. 450 van vezető pozícióban. A hozzájuk eljuttatott kérdőívek segítségével szeretnék minél többet megtudni róluk. Hiszen ők speciális résztvevői annak a társadalmi harcnak, ami a hatalom decentralizálásáért folyik, s ami számomra a legizgalmasabb kérdést jelenti.

New Brunswick, 1991. május

Az interjút készítette és fordította: Timár Judit